

Medzi verejným blahom a osobným prospechom. Arény korupcie a jej reflexia v uhorskom diskurze v prvej polovici „dlhého“ 19. storočia*

PETER ŠOLTÉS

Kľúčové slová: korupcia, Uhorsko, byrokratizácia, volebné úplatky, zemianstvo, kortešačky

Prvá polovica „dlhého“ 19. storočia je pre výskum korupcie v priestore historického Uhorska obdobím zásadného významu. Tvorí prechod od predmodernej k modernej spoločnosti s ich odlišnými ekonomickými, sociálnymi a morálnymi systémami. Predmoderné spoločnosti sa vyznačovali jasnou stratifikáciou spočívajúcou na dvoch základných typoch relácií, na vzťahoch medzi patrónom a klientom a na rodinných väzbách. Patronáž a klientelizmus tvorili i v Uhorsku po celý stredovek a novovek jeden zo základných elementov politickej kultúry, ktorých sociálna adekvátnosť a legitimita neboli spochybňované a ani morálne diskreditované. Až v poslednej tretine 18. storočia ich najskôr osvietenský štát a postupne i reformne orientovaná časť uhorskej politickej elity prestali vnímať ako legitímny a eticky neutrálny spôsob obsadzovania politických postov a spravovania spoločnosti.

Sociálna modernizácia iniciovaná osvietenským štátom začala proces prechodu od stavovsky stratifikovanej spoločnosti k spoločnosti, ktorá sa primárne diferencovala na základe funkčnosti. Nositelia moci v takomto systéme sa už nemohli rozhodovať pod vplyvom osobných vzťahov a väzieb, či robiť rozhodnutia na základe súkromného profitu, keďže takéto konanie začalo byť diskvalifikované ako korupcia.¹ Etablovali sa nové právne normy a spoločenské pravidlá regulujúce správanie jej členov v jednotlivých sociálnych rolách. Ich spoločnou črtou bolo rozlišovanie verejnej a privátnej sféry, verejného záujmu (dobra) od osobných, či skupinových požiadaviek a ambícií.² Dovtedy neexistujúce alebo len vágne definované hranice odlišujúce tieto dve sféry sa normatívne vymedzujú tak v právnej praxi ako i morálnej rovine.

* Štúdiá vznikla v rámci grantového projektu VEGA č. 2/0138/11 *Premeny slovenskej spoločnosti v prvej polovici „dlhého“ 19. storočia*.

¹ LUHMANN, Niklas. *Legitimation durch Verfahren*. 4. Auflage. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1997, s. 64.

² ENGELS, Jens Ivo. Politische Korruption und Modernisierungsprozesse. In GRÜNE, Niels – SLANIČKA Simona (eds.). *Korruption. Historische Annäherungen*. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2010, s. 39; GRÜNE, Niels. Ansätze und Blickpunkte historischer Korruptionsforschung. In GRÜNE – SLANIČKA, ref. 2, s. 21-23.

Zastávanie úradu a vykonávanie štátom delegovaných právomocí spadali do verejnej sféry, starostlivosť o rodinu a príbuzenstvo, ich finančné zabezpečenie a kariérny rast ako i pestovanie osobných väzieb a kontaktov boli aktivity patriace do privátnej sféry.³ Najskôr sa toto rozlišovanie etablovalo v prostredí byrokratického aparátu štátu a zasahovanie privátnej sféry do verejnej sa čoraz prísnejšie začalo posudzovať ako nelegitímne a korupčné konanie poškodzujúce verejné dobro.

Korupcia je spoločenským javom, ktorý predpokladá vytvorenie moderných foriem organizácie a správy štátu. Proces formovania byrokratického štátneho aparátu smeroval k presadeniu štruktúrne diferencovanej, organizačne a funkčne racionálnej administrácie.⁴ Bez dosiahnutia určitej minimálnej úrovne byrokratizácie je anachronické hovoriť o korupcii.⁵

Pri analýze dobového diskurzu o korupcii je tiež dôležité rešpektovať, že právne a etické normy, ktoré vymedzovali hranice medzi sociálne adekvátnym a korupčným konaním, sa vyvíjali v závislosti od doby, prevládajúceho kultúrneho a politického systému. Mnohé sociálne praktiky, ktoré dnešná spoločnosť konsenzuálne hodnotí ako korupčné, predstavovali pre dobových aktérov a pozorovateľov legitímny, eticky neutrálny spôsob konania. Vnímanie korupcie v každej dobe záviselo do veľkej miery od toho, ako korupciu definovali dobové authority a prevládajúca politická a verejná morálka.⁶

Za účelom identifikácie a komparácie korupčného správania v rôznych dobových a kultúrnych kontextoch vypracoval polovici 1970 rokov Edward Banfield teoretický model, ktorý ďalej rozpracoval nemecký sociológ Peter Graeff. Korupciu definuje ako istý typ vzťahovej triády *principál – agent – klient*. Agentu v ňom predstavuje nositeľ úradu, ktorý svoju pozíciu zneužije vo vlastný prospech. Aktér, ktorý využije agenta pre získanie výhod a za jeho zneužitie právomoci aktéra odmení sa nazýva klient. Klientom nemusí byť len konkrétna osoba, ale rovnako i rodina, inštitúcia, politická strana a pod. Principál v tomto modeli označuje aktéra, ktorý agentovi zveril jeho úrad a právomoci, a ktorého záujmy boli korupčným konaním poškodené.⁷ Skutková podstata korupcie teda spočíva v podvedení principála porušením právnych noriem, prípadne i neformálnych pravidiel regulujúcich úradnú službu agenta.

Graeff definoval štyri kľúčové, všeobecne akceptované znaky korupcie. 1. Zneužitie úradu alebo verejnej funkcie k súkromným účelom. Pre výskyt korupcie je zastávanie úradu zásadným

³ WEBER, Max. *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriß der verstehenden Soziologie*. 5. revidierte Auflage, Tübingen : Mohr, 1980, s. 551.

⁴ WEBER, ref. 3, s. 551-556.

⁵ SMELSER, Neil. Stabilität, Instabilität und die Analyse der politischen Korruption. In Christian FLECK – Helmut KUZMICS (eds). *Korruption. Zur Soziologie nicht immer abweichenden Verhaltens*. Königstein am Taunus : Athenäum, 1985, s. 202-228.

⁶ SENTURIA, Joseph. *Corruption, Political*. In *Encyclopedia of the Social Science*. IV. New York : Crowell-Collier-MacMillan, 1931, s. 448-449.

⁷ GRAEFF, Peter. Prinzipal-Agent-Klient Modelle als Zugangsmöglichkeit zur Korruptionsforschung. Eine integrative und interdisziplinäre Perspektive. In GRÜNE – SLANIČKA, ref. 2, s. 67-69.

kritériom, mimo kontext inštitúcie resp. organizácie nie je možné hovoriť o korupcii. Nemusí však ísť len o verejné úrady ale rovnako sa môže jednať i o úrady neverejného, súkromného charakteru. 2. Pri korupcii dochádza ku konfliktu medzi verejným záujmom, ktorý by mal aktér zastávať a jeho osobnými záujmami, prípadne kolektívnymi záujmami skupiny, do ktorej sa začlenil. 3. Svojvoľné, normy nerešpektujúce konanie úradníka, ktoré bolo iniciované a motivované darom, úplatkom, protislužbou a je výhodné pre klienta i agenta. 4. Korupčné konanie poškodzuje alebo znevýhodňuje všetkých, ktorí sa na ňom nepodieľajú.⁸

V svojej štúdií som tento model aplikoval pri analýze uhorského politického a verejného diskurzu o korupcii. Jeho plauzibilita spočíva najmä v tom, že umožňuje sledovať aj také účinky a dôsledky korupcie, ktoré sa nedajú kvantifikovať. Korupciu totiž definuje ako negatívny sociálny kapitál, ktorý v spoločnosti podkopáva pocit dôvery v jej inštitúcie, oslabuje jej legitimitu a pôsobí destabilizujúco.⁹ V období chronologicky vymedzenom nástupom Jozefa II. k moci (1780) a vypuknutím revolúcie 1848 som hľadal odpovede na tri otázky: Ktoré oblasti verejnej správy, boli v sledovanom období v uhorskom prostredí,¹⁰ najmä v politickom diskurze, vnímané ako najviac korupčné? Ako sa politicky inštrumentalizovala korupcia v zápase dvoch modelov administrácie štátu paralelne existujúcich v rakúskej monarchii? A napokon, som v kontexte uhorských župných volieb sledoval, aké argumenty používali predstavitelia oboch hlavných politických prúdov v zápase o trestnoprávne definovanie a sankcionovanie masovo rozšírenej volebnej korupcie.

Korupcia a budovanie byrokratického štátneho aparátu

Moderný byrokratický štátny aparát sa na území celej rakúskej monarchie začal vytvárať v období jozefinizmu. Kým v jej západnej časti tento proces pokračoval i po smrti Jozefa II., v Uhorsku sa pod silným tlakom šľachtickej opozície obnovil municipálny systém pretrvávajúci s malými zmenami od stredoveku.

Ako prvé začal štát normatívne regulovať výkon byrokracie v tých oblastiach, kde bol výskyt korupčných praktík najčastejší a kde dochádzalo k najväčšiemu poškodzovaniu ekonomických záujmov štátu. Tradične k nim patrila oblasť výkonu kontroly štátneho monopolu na komodity ako soľ, tabak a pod. Pre nemecké provincie, Bukovinu a Halič bol v roku 1784 vydaný tzv. tabakový patent, ktorého platnosť sa o niekoľko rokov rozšírila i na ďalšie provincie. Ten zakazoval dovážať na územie dedičných krajín surový i spracovaný tabak z cudziny a z Uhorska bez toho, aby mal na to dovozca vystavený pas od colnej direkcie.¹¹

⁸ GRAEFF, ref. 7, s. 57-65.

⁹ GRAEFF, Peter. Positive und negative ethische Aspekte von Korruption. In *Sozialwissenschaften und Berufspraxis*, 2002, roč. 3, s. 291-302, najmä s. 299-300.

¹⁰ Pre obdobie prvej polovice 19. storočia nie je možné z celoštátneho rakúskeho rámca ani z uhorského kontextu vymedziť slovenskú verejnú mienku ani slovenský politický diskurz. Formujúce sa národné hnutie problém korupcie, s výnimkou niekoľkých textov Ľudovíta Štúra a zopár beletristických spracovaní netematizoval.

¹¹ DRDACKI, Moritz. *Lexicon der österreichischen Finanzgesetze zum Gebrauch der Cameral, Landes- und*

Zakázané bolo i pestovanie tabaku bez povolenia štátnych úradov. Na kontrolovanie dodržiavania tabakového monopolu štát zriadil inštitúciu tzv. tabakových úradníkov (*Tabakbeamte*). Tí boli vybavení na tú dobu neobvyklými právomocami. Mohli prehliadnuť každú osobu, bez ohľadu na jej stav, jej batožinu a v prípade potreby i obydlie. Osoby, ktoré sa pokúsili tabakových úradníkov podplatiť, s cieľom prepašovať do krajiny tabak alebo vyhnúť sa prehliadke, mali byť potrestané pokutou v hodnote desaťnásobku ponúkaného úplatku. V prípade, že pokutu z akéhokoľvek dôvodu nezaplatili, museli za každý nevyplatený zlatý v okovách odpracovať jeden deň.¹²

Ďalšou oblasťou, kde boli verejní úradníci vystavení riziku korupcie patrili výber cla a mýta. Všeobecný colný poriadok z 2. januára 1788 stanovoval v bode 118. ako trest za podplácanie (*Corruptionsstrafe*) colných úradníkov, podobne ako u tabakových úradníkov, desaťnásobok hodnoty ponúkaného úplatku. Táto suma, spolu s ponúkaným úplatkom, mala pripadnúť úradníkovi, ktorý prípad nahlásil nadriadenému.¹³ Pristihnuté osoby však často odmietli alebo neboli schopné svoj trest zaplatiť, preto si colníci uplatňovali nárok na vyplatenie odmeny zo zabaveného tovaru. Dvorský dekrét z roku 1795 v takýchto prípadoch nariadil, že v prípade nedobytnosti vyplatenia predpísaného trestu zo strany priekupníka alebo jeho komplicov, nie je možné colného, resp. mýtného úradníka odmeniť zo zabaveného tovaru. V takom prípade sa poctivý úradník musel uspokojiť iba s priznaným úplatkom.¹⁴

V októbri 1802 bol v dedičných krajinách vydaný nový daňový systém, ktorý vstúpil do praxe 1. januára 1803. Mnohé, dovtedy priamo nezdaňované tovary podliehali zaplateniu tzv. *Stempeltaxe*.¹⁵ I v prípade nových daňových úradníkov (*Stempelbeamte*) si štát uvedomoval vysoké riziko korupcie. Už v roku 1805 bol v dodatku k tzv. *Civilverordnung* stanovený rovnaký trest za pokus o podplatenie daňového úradníka ako v prípade colných a tabakových úradníkov. Rovnaká bola i „odmena“ pre úradníka, ktorý o úplatku hneď upovedomil svojho nadriadeného.¹⁶ V prípade, že ten nebol v danej chvíli prítomný, mal o prípade vyhotoviť správu, s presným uvedením dňa a hodiny, kedy k nemu došlo. Ak úradník prípad nadriadeným nenaahlásil a predpísanú správu nenapísal, mal byť z úradu prepustený.

Postupom času sa ukázala potreba rozlišovať medzi prípadmi, keď bol úplatok ponúknutý ako odmena za „láskavosť“ vzťahujúca sa na úradné veci a situáciami, keď mal úplatok za cieľ porušenie povinností zo strany úradníka alebo bol poskytnutý so zámerom zviest' ho pri rozhodovaní o služobných úkonoch k straníckosti. Tie riešili dvorské dekréty vydané

Bezirkverwaltungen der neuerrichteten Gefällengerichte. Wien : J. P. Sollingen, 1836, s. 473.

¹² DRDACKI, ref. 11, s. 482.

¹³ DRDACKI, ref. 11, s. 730.

¹⁴ *Sr. K. K. Majestät Franz des Ersten politische Gesetze und Verordnungen für die Oesterreichischen, Böhmischen und Galizischen Erbländer*. Auf allerhöchsten Befehl, und unter Aufsicht der höchsten Hofstellen herausgegeben. Siebenter Band, welche die Verordnungen vom 1. Julius bis letzten December 1795 enthält. Wien : k.k. Hof und Staats-Aerarial Druckerey, 1816, s. 107-108.

¹⁵ DRDACKI, ref. 11, s. 326-335.

¹⁶ DRDACKI, ref. 11, s. 666.

v rozmedzí rokov 1813 až 1815 a venoval sa im i trestný zákonník.¹⁷ Zákon pamätal i na prípady, keď úradníci sami vyzývali stránky, aby im dávali dary. V takých prípadoch nemohlo ani dodatočné oznámenie ich počínanie ospravedlniť a úradník mal byť prepustený zo služby.¹⁸

Korupcia cisársko-kráľovských (c. k.) úradníkov bola teda už od začiatkov budovania byrokratického aparátu problémom, ktorý štát citlivo vnímal a snažil sa ho riešiť. Bol však v ťažkej situácii, pretože v podmienkach rozrastajúceho sa a stále viac diferencovaného úradníctva nedokázal zabezpečiť jeho adekvátne materiálne ohodnotenie. Prelom 18. a 19. storočia bol obdobím, kedy veľké zdroje zo štátnej kasy odčerpávali vojenské konflikty s revolučným Francúzskom a napoleonské vojny. Nedostatok financií Rakúsko riešilo emisiou nekrytých papierových peňazí, čo viedlo k dvom, krátko po sebe nasledujúcim štátnym bankrotom. Opatrenia proti korupcii boli preto kombináciou zvyšovania reštrikcie voči korumpujúcim osobám a motivovania úradníkov nahlasovať prípady pokusov o ich uplácenie.

Po celé sledované obdobie bol vo verejnom diskurze rozšírený stereotyp zle zaplateného štátneho úradníka, ktorý prijímanie úplatkov vníma ako existenčnú nevyhnutnosť. Tento stereotyp bol rozšírený obzvlášť v tých oblastiach, kde štát vlastnil veľkú časť pozemkového fondu (napríklad v Bábke, Banáte) a zamestnával množstvo komorských úradníkov. Najmä nižší úradníci mali príjem, ktorý často nezabezpečoval ani základné životné potreby. Angličan John Paget pri ceste Banátom koncom 30. rokov 19. storočia poznamenal, že „nižší úradníci, boli podľa zaužívaného manieru rakúskej vlády veľmi zle platení. Pri takomto systéme sa preto zákonite dá očakávať, že len najvyššie položení úradníci ostávajú chladní voči pokušeniu úplatkov.“¹⁹

Svedectvá cudzincov sú pre poznanie dobových korupčných praktík o to dôležitejšie, že medializácia korupcie komorských úradníkov ako i ostatnej rakúskej byrokracie bola možná zväčša len mimo dosah rakúskej cenzúry, prostredníctvom novinových článkov, polemík, brožúr, či cestopisov publikovaných v zahraničí. Štát samozrejme nemal záujem o prílišnú publicitu zlyhaní jeho byrokratického aparátu. Z času na čas sa však prípady korupčného správania komorských úradníkov objavili i v dobovej tlači.²⁰

¹⁷ OBERHAUSER, Joseph. *Darstellung der Oesterreichischen Zollverfassung in ihrem gegenwärtigen Zustande*. Vierte, vermehrte und neu bearbeitete Auflage von Franz Edlen von Gotthard. Wien : J. G. Ritter, 1832, s. 320; DRDACKI, ref. 11, s. 730, dvorské dekréty vydané 31. marca 1813, 14. septembra 1813 a 8. novembra 1815.

¹⁸ OBERHAUSER, ref. 17, s. 321.

¹⁹ PAGET, John. *Ungarn und Siebenbürgen. Politisch, statistisch, öconomisch*. Aus dem Englischen von E. A. Moriarty. Zweiter Band. Leipzig : Verlag von J. J. Weber, 1842, s. 120.

²⁰ Napríklad o prípade rozsiahlej korupcie pri budovaní bábkeho kanála na komorských majetkoch písali noviny *Austria*. Pozri: *Austria. Zeitschrift für Oesterreich und Teutschland*. Herausgegeben von A. J. Groß-Hoffinger. Erster Band. Leipzig, 1833, s. 208.

Predstava úplatného, nenásytného komorského úradníka sa v spoločenskom povedomí postupne natoľko rozšírila, že podľa správ súčasníkov sa stala obľúbenou témou vtípkovania a satiry. Chýry o tom, že za pomoci niekoľkých dobre umiestnených zlatých sa u komorských úradníkov dala vybaviť výmena suchej, či bažinatej pôdy za úrodnejšiu, samozrejme komorskú, sa dostali i do cestopisov zvedavých cudzincov. Roľník, hospodáriaci na komorskom majetku sa podľa nich ľahko vedel vyhnúť robotnej povinnosti tak, že úradníkovi priniesol moriaka, dvanásť čerstvých vajíčok a komorský dozorca ho „zabudol“ poslať do práce.²¹

Najmä v periférnych oblastiach Uhorska a Sedmohradska, kam oko Viedne dovidelo len slabšie, korupcia výrazne znižovala prestíž a výkonnosť štátnej správy. Úplatnosť strážcov hraníc a colných úradníkov bola popri vysokom ciele uvalenom na tovar s cudziny rozhodujúcim faktorom spôsobujúcim rozmach pašeráctva. Zaujímavý pohľad na situáciu v pohraničných oblastiach Rakúskej monarchie na konci 30. rokov 19. storočia zanechal už citovaný John Paget.²² Keď na hranici Sedmohradska anglický cestovateľ svojho sprievodcu spýtal, či je možné cez tieto vysoké hory i napriek hraničiarom prevádzať pravidelné pašovanie, jeho spoločník mu odpovedal: „*Alebo napriek nim alebo s ich súhlasom, ani jedno nepredstavuje vážnejšie ťažkosti. Títo ľudia sú tak chudobní a biedni, že sa nechajú kúpiť za malý úplatok. – A je možné takto získať i veľké, ťažko prepraviteľné tovary? – Ó áno! Hlavným tovarom je soľ, hoci i francúzske, anglické a turecké manufaktúrne výrobky nie sú ničím neobvyklým. – Teda, ak by som chcel mať v Koložvári turecký koberec bez toho, aby som za neho zaplatil 60 percentné clo, bolo by to možné? – Hej Juan! Zvolal pán L. na pašeráka. Tento pán sa pýta, či by si mu vedel z Bukurešti priniesť turecký koberec? Zo šibalským úsmevom pozrel na mňa starac spoza svojho hustého obočia a namiesto odpovede sa spýtal: Ktorý deň by ste ho chceli mať?*“²³

Pašerákov neodrádzali od ich výnosného remesla ani tresty, ktoré podľa dobových správ boli mierne, no čo bolo ešte podstatnejšie, aj výkon spravodlivosti bol poznamenaný všemocnou korupciou. V prípade odhalenia sa pašeráci dokázali vyhnúť trestu, keďže vedeli, že „*s dobrým priateľom a pri našich sudcoch sa dala vec zvyčajne uzavrieť malým darom*“.²⁴

Štát si uvedomoval i ďalšie negatívne dôsledky korupcie colných úradníkov a strážcov hranice. Na základe nimi vypracovávanej evidencie dovezeného a vyvezeného tovaru nebolo možné vytvoriť presný a spoľahlivý obraz o objeme obchodnej a priemyselnej výmeny. Množstvo tovarov sa pre úplatnosť, spreneveru, nepozornosť a iné príčiny sa do zoznamov nedostalo.²⁵

²¹ PAGET, ref. 19, s. 121.

²² John Paget (1808 Leicestershire – 1892 Aranyosgyéres), prišiel do Uhorska ako súkromný pedagóg, neskôr sa tu usadil a popri spravovaní svojho veľkostatku sa venoval i literatúre.

²³ PAGET, ref. 19, s. 342.

²⁴ PAGET, ref. 19, s. 342.

²⁵ BERZEVICZY, Gregor. *Ungarns Industrie und Commerz*. Aus J. A. Hildts neuen Zeitung für Kaufleute, Fabrikanten und Manufacturisten abgedruckt. Weimar : Gebrüder Gädicke, 1802, s. 108.

Udalosťou, ktorá zásadne ovplyvnila dobový diskurz o korupcii bol štátny bankrot v roku 1811, po ktorom o päť rokov nasledoval ďalší. Sociálny prepád veľkej časti spoločnosti na dlhú dobu poznačil vzťah ľudí k štátu a dôveru v jeho schopnosti ochraňovať verejné blaho. Najhoršie bankrot doľahol na vtedy už početnú vrstvu úradníkov, ľudí v slobodných povolaniach a celkovo osoby dostávajúce pevnú mzdu. Úspory ľudí boli znehodnotené na pätinu ich nominálnej hodnoty, dlhy a záväzky voči štátu sa však mali platiť v novej mene.²⁶ Ceny potravín a tovarov narástli v priebehu pár rokov desaťnásobne, mnohé kedysi bohaté a zámožné rodiny sa prepadli na dno. Tieto radikálne otrasy viedli k celkovému zneisteniu spoločnosti, k spochybneniu existujúcich sociálnych noriem a tradičných väzieb. Na kolapse meny však úzka vrstva spoločnosti zbohatla, zbavila sa dlhov, ktorých hodnota klesla na pätinu ich pôvodnej výšky a za zlomok ceny skupovala majetok tých, ktorých bankroty zruinovali.

Pre armádu štátnych úradníkov boli prvé dve desaťročia 19. storočia ťažkým obdobím existenčných zápasov a nedostatku prostriedkov na zabezpečenie základných potrieb. Najmä prvé roky po štátnych bankrotoch 1811 a 1816 boli podľa dobových svedectiev pre ľudí odkázaných na príjem od štátu najťažšie a korupcia narástla do dovtedy nevídaných rozmerov. Súčasník Ján Čaplovič takto popísal mentálne zmeny prebiehajúce v spoločnosti: „*Blahodarná rovnováha sa úplne vytratila. Ten, komu v tom jeho svedomie a morálka nerobili výčitky, ľahko vstúpil na zakázané cestičky, a to nielen preto, aby prekonal nedostatok, ale i preto, aby sa spôsobom života navonok neodlišoval od ostatných. Vysoká cena potravín a všetkých tovarov bránila majetnejším v tom, aby neboli štedrý voči svojim chudobnejším spoluobčanom. Egoizmus dosiahol najvyšší stupeň.*“²⁷

Na tento rozmach korupcie reagoval štát veľmi promptne. Už v roku 1812 boli prijaté právne normy, ktoré prísne trestali zneužívanie úradného postavenia k vlastnému obohacovaniu. Dvorský dekrét z 5. januára 1812 obsahoval paragraf 110 *Postup voči osobám, ktoré sa prevínia podplácaním verejných úradníkov pri zmluvách o dodávkach*.²⁸ Ten nariadil, aby osoby, ktoré pri zmluvách o nájme, o dodávkach pre erár alebo pri uzatváraní iných zmlúv so štátom budú obvinené z úplatkárstva a vina im bude dokázaná, okrem trestu stanovenému pre tento zločin, mali byť vylúčení z akejkolvek možnosti uchádzať sa o ďalšie dodávky. Už skôr spomínané dvorské dekréty z roku 1813 a 1815 tiež reagovali na „epidémiu“ korupcie a sprísnilo tresty za poskytovanie úplatkov so zámerom zviest' úradníka pri jeho rozhodovaní o služobných úkonoch k straníckosti alebo k porušeniu úradných povinností.²⁹

Štát bol pre obchodníkov a podnikateľov v čase hospodárskeho úpadku a neistoty veľmi lukratívnym obchodným partnerom. Najväčším lákadlom však boli v čase napoleonských vojen dodávky pre armádu.

²⁶ FISCHER, Carl. *Zur Lehre vom Staatsbankrott*. Karlsruhe : G. Braunsche Hofbuchdruckerei und Verlag, 1921, s. 52-56.

²⁷ CSAPLOVICS, Johann. *Gemälde von Ungern*. Erster Theil. Pesth : Verlag von C. A. Hartleben, 1829, s. 255.

²⁸ Sr. K.K. Majestät Ferdinand des Ersten politische Gesetze, ref. 14, s. 157.

²⁹ DRDAČKI, ref. 11, s. 666.

K sprísneniu protikorupčných opatrení týkajúcich štátnych objednávok došlo v čase ďalšej krízy v rokoch 1846 – 1848. Tá bola vyvolaná nedostatkom potravín v dôsledku dvoch po sebe nasledujúcich katastrofálnych neúrod v rokoch 1846 a 1847. Rozhodnutie c. k. majestátu zo 16. októbra 1847 rozširovalo okruh tých, ktorí mali byť vylúčení z možnosti uchádzať sa o dodávky pre štát i na osoby, ktoré boli obvinené z uplácania verejných úradníkov, a po súdnom vyšetrovaní neboli v plnej miere zbavení všetkých obvinení.³⁰

V dobovom diskurze sa často rozmach korupcie dával do priameho súvisu s neschopnosťou rakúskej vlády postarať sa o čoraz početnejšiu armádu byrokratov. Tí hľadali spôsob, ako si udržať síce slabo platené, ale stabilné miesto, ktoré navyše garantovalo po výslužbe štátnu rentu. Cesta k teplému miestu úradníka bola v Rakúskom cisárstve dlhá. Podmienkou prijatia do štátnej služby bol dlhý, až 16 rokov trvajúci pobyt v školských laviciach.³¹ Vo veku 21 – 22 rokov nastupovali muži na cestu štátnych úradníkov, no ich kariérny postup k pozíciám, ktoré zaručovali aké také slušné živobytie, zväčša trval veľmi dlho.

Platy štátnych zamestnancov boli na najnižších pozíciách často pod hranicou životných nákladov. Napríklad ročný príjem colného strážcu bol v priemere 166 zlatých, prerátané na denný žold 28 grajciarov. Dospelý muž však na to, aby celý deň vydržal pracovať pod holým nebom potreboval na deň prinajmenšom jeden zlatý (60 grajciarov).³² Vo väčšine prípadov však musel muž živiť nielen seba, ale i svoju rodinu, čo výrazne zvyšovalo životné náklady. Minimálny ročný príjem päťčlennej rodiny vyrátaný na základe výšky mzdy nádenníka predstavoval v 40-tych rokoch 19. storočia zhruba 600 zlatých.³³ Plat mnohých úradníkov bol však výrazne nižší. Jednotlivé druhy úradníctva si vytvorili vlastné korupčné postupy a praktiky, ktoré sa v 30. a 40. rokoch 19. storočia stále častejšie inštrumentalizovali v prebiehajúcom politickom boji medzi rakúskym, štátno-byrokratickým a uhorským municipálnym modelom organizácie a správy štátu.³⁴

Municípiá

Špecifikom štátnej a verejnej správy v Uhorsku bolo dominantné postavenie žúp v politickom, hospodárskom a ekonomickom živote na ich území. Municípiá, teda župy a slobodné kráľovské mestá, boli vykonávateľmi rozhodnutí panovníka a centrálnych krajských inštitúcií, no zároveň boli autonómnymi jednotkami s rozsiahlymi právomocami.

³⁰ Sr. K.K. Majestät Ferdinand des Ersten politische Gesetze, ref. 14, s. 158.

³¹ *Oesterreich und dessen Zukunft*. Zweite Auflage. Hamburg : Bei Hoffmann und Campe, 1843, s. 55. Za autorov anonymne vydaného spisu sa uvádzajú Victor von Andrian-Werburg a Georg Franz de Longueval Buquoy.

³² *Stimmen aus Ungarn angeregt durch den bevorstehenden Landtag. Mit besonderer Rücksicht auf die jungst erschienene Schrift Oesterreich und dessen Zukunft*. Erlangen : in der Palm'schen Verlagsbuchhandlung, 1843, s. 44.

³³ *Stimmen aus Ungarn*, ref. 32, s. 22.

³⁴ *Stimmen aus Ungarn*, ref. 32, s. 44-45.

Byrokratizácia správy štátu, ktorú Viedeň realizovala v rakúskych, českých a haličských provinciách, v Uhorsku do revolúcie 1848 nedokázala presadiť. Na území habsburskej monarchie tak paralelne existoval predmoderný, stavovsko-feudálny a moderný byrokratický model administrácie. V Uhorsku však popri župnom a mestskom úradníctve existovali aj inštitúcie spadajúce priamo pod panovníka, tridsiatkové, neskôr colné stanice, soľné úrady, komorské majetky a pod.

Snaha dokázať, ktorý z dvoch modelov je viac korupčný sa stala dôležitou súčasťou ich vzájomnej diskreditácie a delegitimácie. V prospech zachovania municípií hovorila skutočnosť, že podľa značnej časti rakúskej i uhorskej politickej elity práve vybudovanie byrokratického aparátu spôsobilo nárast korupcie.

Pre niektoré kruhy rakúskej spoločnosti predstavovalo Uhorsko vzorovú provinciu, ktorá mohla poslúžiť ako inšpirácia pri zavádzaní ústavných pomerov v Rakúsku, kde neustále sa rozrastajúca sieť „*komplikovanej, nákladnej a despotickej byrokracie*“ u veľkej časti obyvateľstva vyvolávala nespokojnosť a pocit úplnej nadvlády úradníkov.³⁵ Uhorsko sa tejto „*rakovine*“ byrokracie vyhlo vďaka svojmu municipálnemu zriadeniu, ktoré malo prevažne lokálny charakter, vyžadovalo si nízky počet úradníkov a tým aj menšie dane. V porovnaní s pomermi v dedičných krajinách lacnejšie, účelnejšie a vo svojich základných princípoch i liberálnejšie.³⁶ Župné úrady boli dosadzované voľbami opakujúcimi sa každé tri roky a boli zastávané za „symbolický“ plat a po ich skončení neplynul nárok na vyplácanie dôchodku. Vysoké náklady spolu s poukazovaním na korupciu v radoch úradníctva boli hlavnými argumentmi odporcov rozšírenia „nadvlády“ byrokratov i do Uhorska. Prevažná časť reformných politikov a dokonca i konzervatívnej, Viedni lojálnej šľachty bola presvedčená o potrebe zachovať župné zriadenie. To síce aj podľa nich vykazovalo isté znaky zastaranosti a tiež priznávali, že pri voľbách sa v posledných rokoch rozmohla korupcia, tieto nedostatky sa však mali dať odstrániť reorganizáciou a reformou.³⁷

Rozsiahle právomoci, ktoré župy na svojom území vykonávali, vytvárali v jej administratívnej praxi priestor pre korupčné praktiky. Župy mali napríklad právo určovať na ich území ceny základných potravín. Pôvodný zámer, aby sa v prípade neúrody, klimatických katastrof, vojen a podobne zamedzilo špekulatívnemu zdražovaniu, nedostatku potravín a hladomoru, mal racionálny a humánný základ. Často však viedol k špekuláciám, podplácaniu úradníkov kontrolujúcich dodržiavanie stanovených cien a v konečnom dôsledku ešte viac prehľboval nedostatok základných potravín.

³⁵ Oesterreich und dessen Zukunft, ref. 31, s. 160.

³⁶ Oesterreich und dessen Zukunft, ref. 31, s. 160.

³⁷ ALBERT, Hugo. *Neue Croquis aus Ungarn*. Zweiter Band. Leipzig : J. V. Hirschfeld, 1844, s. 43-90; o negatívnych dopadoch korupcie v municipálnych voľbách najmä s. 45, 50-51.

Najčastejšie sa tento problém objavil v súvislosti s mäsom. V Uhorsku tvorili mäsiari uzavreté cechy, ktoré mali monopol na výrub mäsa. Preto kvôli ochrane kupujúcich podliehali ceny najbežnejších druhov mäsa tzv. *limitácii*. Ceny hovädzieho dobytku, oviec, či ošípaných však limitované neboli, keďže by sa tým porušovali šľachtické privilégia.³⁸

Po skončení napoleonských vojen, štátnych bankrotov Rakúska a strate hodnoty peňazí sa limitácia ukázala ako neúčinné, ba až škodlivé opatrenie. Snaha župných úradníkov udržiavať ceny mäsa na prijateľnej úrovni viedla na jednej strane k nespokojnosti mäsiarov, ktorým sa predpísané ceny zdali byť neprímerane nízke. Nespokojní boli i kupujúci, ktorí sa sťažovali, že úrady vydávajú nariadenia, ktoré sa nerešpektujú a neprinášajú žiaden úžitok, lebo mäso buď nebolo možné dostať alebo len po známosti či za úplatok. Gregor Berzeviczy, autor mnohých prác o ekonomickom a hospodárskom povznesení Uhorska, hodnotil tento stav ako najhorší možný. V systéme limitovaných cien potravín nebolo možné dostatočne zabezpečiť zásobovanie obyvateľstva a poškodzovala sa aj prestíž štátu, lebo vytváral podmienky, v ktorých boli „*podplácaniu, nespokojnosti, podvodom a bezhraničným sporom otvorené dve re a brány*“.³⁹

Navrhoval preto súčasne zrušiť monopol mäsiarov i limitáciu cien mäsa a zaviesť slobodný trh s mäsom. Berzeviczy patril medzi priekopníkov moderných ekonomických teórií a tvrdil, že „*voľná konkurencia vytvára vždy najlepšie ceny a najlepšie uspokojuje potreby ľudí*“.⁴⁰ Tie sa však na území monarchie presadzovali len ťažko. Limitovanie cien mäsa sa zachovalo po celé predmarcové obdobie a to nielen v Uhorsku, ale i v západných častiach monarchie. Nedostatok mäsa, obilia a ďalších základných potravín viedol k nárastu korupcie i pred vypuknutím revolúcie a patril, podľa policajných správ, k jedným z hlavných katalyzátorov všeobecnej nespokojnosti so systémom a radikalizovaní nálad. Úradníci, ktorí mali zásobovanie a ceny kontrolovať, boli podplácaní mäsiarmi a obchodníkmi s dobytkom. Pre sťažnosti na úplatnosť úradníkov kontrolujúcich pohyb tovarov (teda i dobytku) cez hranice bola vytvorená osobitná dvorská komisia. Úradníci strážiaci tzv. sanitálny kordón, ktorý mal zabrániť prieniku epidémií zo susedných oblastí do monarchie, vydávali spoločne s veterinármi povolenia na dovoz a bohatli na tom, že lehotu na konzumáciu mäsa určovali v závislosti od toho, akú štedrú sumu im boli obchodníci ochotní zaplatiť.⁴¹

Ďalšou oblasťou spadajúcou do kompetencie žúp, ktorá sa v dobovom diskurze veľmi často spájala s korupciou, boli dodávky koní pre potreby armády. V 19. storočí bola infantéria nielen strategicky dôležitým, ale i najprestížnejším druhom vojsk. Stav koní bolo potrebné

³⁸ BERZEVICZY, Gregor. Über Fleischpreise in Ungarn. In *Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst*, Zv. 7, č. 145-146, 2. a 4. decembra 1816, s. 611.

³⁹ BERZEVICZY, ref. 38, s. 611.

⁴⁰ BERZEVICZY, ref. 38, s. 612.

⁴¹ MARX, Julius. *Die wirtschaftlichen Ursachen der Revolution in Österreich*. Graz, Köln : Verlag Hermann Böhlau, 1965, s. 133.

pravidelne obnovovať, čo sa v Uhorsku dialo prostredníctvom tzv. remontu – nákupu koní pre armádu, za účelom ich vojenského výcviku.

György Andrásy, v diele *Náčrty možných reforiem v Uhorsku* z roku 1833, videl hlavnú príčinu korupcie pri nákupe armádnych koní v tom, že nebola stanovená pevná a dlhodobá cena. Ponuka koní bola pritom zvyčajne vyššia ako dopyt armády. Majitelia koní a priekupníci sa snažili svoju ponuku „zvýhodniť“ a obťažkaní darmi obchádzali župných úradníkov a dôstojníkov. V tomto prípade bola korupcia o to škodlivejšia, že znižovala i bojaschopnosť armády. Stávalo sa, že pre armádne účely boli nakúpené nekvalitné kone, často pochádzajúce z Moldavska a Valašska, ktoré predtým nákupcovia pre ruskú armádu odmietli ako nespôsobilé.⁴²

Andrásy preto navrhoval, aby sa veľké konské trhy, na ktorých dochádzalo k vykupovaniu koní pre vojsko, konali na viacerých miestach a aspoň dva týždne. To by umožnilo dostaviť sa na ne i ľuďom zo vzdialenejších oblastí. Dvakrát ročne, na jar a na jeseň, sa na verejnom priestranstve mali všetky kone nakúpené armádnymi dodávateľmi na doplnenie armádnych stavov predviesť pred komisiu zloženú z niekoľkých župných prísediacich a armádou povereného dôstojníka. Najväčšie riziko korupcie predstavoval podľa neho zástupca armády, preto navrhoval, aby na túto úlohu bol vyberaný „veľmi čestný dôstojník, keďže sa jedná o podnik kde sa veľmi často vyskytujú úplatky, ináč by to celé stroskotalo. Teraz, ak chce niekto umiestniť kone ako remont pre armádu, potrebuje k tomu mimoriadnu protekciu.“⁴³

Súdnictvo

Oddelovanie verejnej a privatej sféry ako jeden zo znakov modernizácie štátu prebiehalo v uhorskom súdnictve o to ťažšie, že súdna moc nebola až do roku 1848 oddelená od výkonnej, keďže podžupaní a slúžni vykonávali (v stanovených medziach) i súdnu právomoc. Systém patronáže a rozvetvené siete nepotických vzťahov neplývali len na obsadenie župných a sudcovských pozícií, ale aj miest na súdoch vyššej inštancie, v kráľovskej a septemvirálnej tabuli.

V uhorskej súdnej praxi sa dlho udržali rezíduá minulosti, ktoré ju v očiach cudzinca i rozhladeného a vzdelaného človeka právne i morálne diskvalifikovali. Medzi ne patrilo obyčaj, zakotvený i v uhorských zákonoch, že sudcovia pred začiatkom súdneho pojednávania verejne prijímali dary od žalujúcej i obžalovanej strany. Až v prvej tretine 19. storočia sa obdarúvanie sudcov začína vnímať, aj to len v morálnej rovine, ako neprípustné konanie. Naďalej sa však udržala prax súkromných návštev sudcu pred súdnym konaním, kedy ho stránky osobne informovali o podstate sporu.

⁴² *Umriss einer möglichen Reform in Ungarn, im Geiste des juste-millieu*. Von A. (Andrásy György), Erstes Heft, London : Morlot, 1833, s. 33

⁴³ *Umriss einer möglichen Reform in Ungarn*, ref. 42, s. 32-33.

Ďalším špecifikom uhorského súdnictva bola skutočnosť, že miesta členov v kráľovskej a septemvirálnej tabuli neboli honorované. Bohaté aristokratické rody vyplácali sudcom kráľovskej tabule pravidelnú „gážu“, o čom sa všeobecne vedelo a nikto to ani netajil. Kálmán Mailath v diele napísanom rok po revolúcii obhajoval túto prax tým, že nie všetci sudcovia tieto „mzdy“ prijali, iní si peniaze vzali, ostali však nestranní, „*takže tento monštruózny zákon nemal také zhubné účinky, ako by sa na prvý pohľad mohlo zdať.*“⁴⁴ Ten istý autor však zákon, ktorý dovoľoval sudcom prijímať od oboch strán dary, považoval za „*hrôzostrašné ustanovenie uhorského súdnictva.*“⁴⁵

Medzi reformne orientovanými uhorskými politikmi, a stále častejšie i vo verejnom diskurze, sa pomery v súdnictve vnímali ako najväčšia hrozba pre správne napredovanie krajiny. Pozorovatelia zo západu často nazerali na Uhorsko ako na „orientom zapáchajúcu“ krajinu, kde sa sudy neriadili zákonmi, ale ich rozsudok sa dal kúpiť. Cena sudcovského rozhodnutia bola závislá od povahy sporu. Podľa dobových svedectiev mohla mať v niektorých prípadoch hodnotu doživotných výnosov z majetku i celých obcí.⁴⁶

Stoliční úradníci a zároveň sudcovia poberali za výkon svojho úradu na vtedajšie pomery nízku finančnú odmenu. Na konci reformného obdobia (40. roky 19. storočia) bol plat hlavného župana okolo 1500 zlatých, podžupana 800 zlatých, hlavný slúžny dostával ročne 300 a podslúžny 150 zlatých striebornej mince. Ešte horšie boli platení prisažní, ktorých ročná odmena sa pohybovala okolo 65 zlatých.⁴⁷ Tieto nízke sumy boli zdôvodňované tým, že sa nejednalo o riadny plat, ale len o kompenzáciu na pokrytie nečakaných výdavkov.

V prvej polovici 19. storočia doznieval tradičný, stavovský koncept politiky a politika. Podieľať sa na riadení verejných vecí mali právo len materiálne dobre zabezpečení muži, lebo len u takých sa dala očakávať ich nezávislosť. Len dostatočne majetní muži politiku mohli brať v prvom rade ako spôsob realizácie vlastného politického presvedčenia a svoju politickú činnosť si preto mali financovať výlučne z vlastných zdrojov.⁴⁸

Nárast korupcie počas reformného obdobia bol často vysvetľovaný ako „prirodzený“ dôsledok obsadzovania úradov nemajetnými šľachticmi. J. Paget v citovanom cestopise zaznamenal v tej dobe častú kritiku obsadzovania pozícií v župnej samospráve. V niektorých oblastiach krajiny sa mali do slúžnovských úradov stále častejšie dostávať chudobní, peňazí chtiví muži, ktorí nehľadeli na to, ako slabo sú platené tieto miesta. Ako sudcovia boli nemajetní slúžni omnoho prístupnejší podplácaniu, citujúc Pageta „*počul som ľudí hovoriť o uplácaní slúžnych ako o úplne samozrejmej veci.*“⁴⁹

⁴⁴ MAILATH, Koloman. *Ungarn und Centralisation*. Leipzig : Otto Wigand, 1850 s. 45.

⁴⁵ MAILATH, ref. 44, s. 45.

⁴⁶ PAGET, ref. 19, s. 421.

⁴⁷ MAILATH, ref. 44, s. 30.

⁴⁸ Bližšie pozri štúdiu v tomto čísle Forum Historiae: CIEGER, András. Stará a nová korupcia : voľby v Uhorsku (1867 – 1918).

⁴⁹ PAGET, ref. 19, s. 38.

Na začiatku 40. rokov 19. storočia sa problémom korupcie začal intenzívne zaoberať uhorský snem. Bola vytvorená skupina spomedzi členov snemu, ktorá v rokoch 1841 – 1843 vypracovala návrh trestného poriadku. Korupcia svedkov a sudcu v ňom patrili medzi okolnosti oprávňujúce obnovenie trestného procesu.⁵⁰ Reforma uhorského právneho systému sa však napokon realizovala až po porážke revolúcie v Uhorsku. Išlo v podstate o nanútenú implementáciu rakúskych právnych noriem do uhorskej právnej praxe a od jesene roku 1853 začal rakúsky civilný procesný poriadok platiť aj na území Uhorska, Chorvátska, Slavónska (pre Sedmohradsko platil už od jari 1852).⁵¹

Šafárenie panských úradníkov

V dvojzväzkových *Dejinách Rakúska od Viedenského mieru 1809* Antona Springera, ktoré vyšli v Lipsku v rokoch 1863 a 1865 sa autor pokúša spätne hodnotiť dôležité procesy, ktoré viedli k revolúcii 1848. V prvom zväzku, nazvanom *Rozpad starej ríše* opisuje všeobecne pociťovanú nespokojnosť a krízu spoločnosti pred meruôsmymi rokmi, ktorej príčiny veľká časť spoločnosti videla v tyranii úradníctva. Šľachta a jej naklonená publicistika označovala za hlavného vinníka spoločenského rozvratu a morálneho úpadku štátnu byrokraciu. Táto „egyptská pliaga“ mohla za všetko zlo, ktoré postihlo Rakúske cisárstvo a viedlo k „ochudobňovaniu ľudu a ponižovaniu stavov“.⁵²

Keď sa vidiecke obyvateľstvo sťažovalo na svojvôľu úradníkov, nemalo na mysli komorských a zemských úradníkov, ale úradníkov patrimonialných, ktorí boli zástupcami zemepánov a spravovali ich hospodárske záležitosti. Citované dejiny Rakúska zaznamenávajú stereotypný obraz panských úradníkov, ktorý bol v mnohom kritickejší, než stereotyp c. k. úradníka. „*Boli voči sedliakom neobyčajne namyslení, v prítomnosti svojho pána zbabelo podlízaví, leniví, úplatní a nespoľahliví. V lepšom prípade boli obdarovaní len mechanickou rutinou, ich právne povedomie nebolo vypestované a nemali dostatočné znalosti o správe a škodili tomu, koho záujmy mali na vidieku zastupovať.*“⁵³ V českom prostredí sa v ľudovej slovesnosti sformoval archetypálny obraz úradníka do podoby postavy „*pána Franca*“ („*Herr Franz*“).

⁵⁰ Paragraf 433 v bode 2, hneď po falšovaní dokladov, uvádza ako dôvod revízie procesu „*ak jeden alebo viacero svedkov, ktorí vypovedali v jeho neprospech, krivoprisahali alebo boli podplatení*“ a v nasledujúcom bode 3 „*ak jeden alebo viacerí rozhodujúci sudcovia boli podplatení.*“ Nasledujúci 434 paragraf, pojednávajúci o znovu začatí procesu voči už raz právoplatne oslobodenému obvinenému uvádza podplatenie svedkov a sudcov dokonca hneď v prvom bode. *Entwurf des Strafverfahrens für das Königreich Ungarn un die damit verbundenen Theile. Durch eine Reichstags – Deputation in den Jahren 1841 – 1843 ausgearbeitet.* Aus dem ungarischen Originaltexte übertragen. Leipzig : Adolf Frohberger, 1843, s. 131-133.

⁵¹ SCHUSTER, Ferdinand. *Die Civilproceßordnung für die Königreiche Ungarn, Croatien und Slavonien, die Woiwodschaft Serbien und das Temescher Banat vom 16. September 1852 dann für das Großfürstentum Siebenbürgen und die damit vereinigten Theile vom 3. Mai 1852 praktisch erläutert und mit Formularien versehen.* Wien : Friedrich Manz, 1854.

⁵² SPRINGER, Anton. *Geschichte Österreichs seit dem Wiener Frieden 1809.* In zwei Theilen. Erster Theil. Der Verfall des alten Reiches. Leipzig : S. Hirzel, 1863 , s. 550. Dielo vyšlo i v českom preklade: *Dějepis Rakouska od míru Vídeňského roku 1809.* Přeložil Vácslav Pravda. Praha : Nákladem kněhupectví I. L. Kober, 1868.

⁵³ SPRINGER, ref. 52, s. 550-551.

I v predmodernej dobe bolo podplácanie a ďalšie stratégie získavania neoprávnených výhod rozšírené nielen vo verejnej sfére, ale i v súkromnom prostredí panských veľkostatkov. Platilo, že čím bolo panstvo väčšie a rozptýlené po väčšom území, tým väčší bol priestor pre autonómne rozhodovanie správcov a ďalších úradníkov. Predstavu o tom, ako vyzerala správa latifundií najvýznamnejších magnátskych rodov si môžeme urobiť na príklade rodu Esterházy. Hlavným a rezidenčným mestom celého Esterházyovského panstva bol Eisenstadt (maď. Kismárton), kde sa nachádzalo sídlo centrálnej správy všetkých majetkov. Tie ležali prevažne v západnej časti Uhorska, v okolí Neusiedlerského jazera a Balatonu a na západe Horného Uhorska. Všetky majetky spravoval v Eisenstadte sídliaci *prezident* a jeho štyria radcovia. Pozemkový fond bol rozdelený do piatich dištriktov na čele s *prefektom*. Najväčšie dištrikty merali z jedného konca na druhý okolo 80 – 100 km, prefektom v tej dobe trvalo dva dni, kým ich precestovali. Podriadenými prefektov boli *direktori* jednotlivých panstiev, ktorým podliehali *správcovia*, *ekonómovia* a *šafári*. V priemere pozostávalo jedno Esterházyovské panstvo z 8 až 10 obcí, niektoré však tvorilo i 20 až 30 dedín, miest a trhových mestečiek.⁵⁴ Veľké panské hospodárstva si, čiastočne po vzoru štátnej správy, začali vytvárať vlastný model hospodárskej administratívy, ktorý sa postupom času stával stále sofistikovanejším a komplexnejším. Pre Esterházyovcov, rovnako ako pre ďalšie uhorské magnátske rody ako boli Pálffy, Andrassy, Zichy, Csáky a pod. bola kontrola správy tak rozsiahlych domínií veľmi komplikovaná a zložitá.

Keďže však absentujú výskumy zamerané na fungovanie panských hospodárstiev, ich organizácie a metód kontroly hospodárskej činnosti, nevieme posúdiť, do akej miery išlo o účelovú, politicky motivovanú medializáciu úplatnosti pánskych úradníkov a nakoľko išlo o reálny obraz výskytu korupčných praktík. Najmä v 40. rokoch, kedy sa riešenie poddanskej otázky stávalo kľúčovým problém uhorskej politiky, mohlo byť poukazovanie na neefektívnosť a korupciu účinným nástrojom diskreditácie a delegitimácie feudálneho systému.

Korupčnosť panských úradníkov bola vo verejnom diskurze skúmaného obdobia veľmi častou témou, čo vo svojej frazeológii zachytila slovenčina. Slovo *šafáriť*, odvodené od *šafár* (správca, hospodár na panskom majetku), ktoré pôvodne malo význam hospodáriť, gazdovať, spravovať niečo⁵⁵ nadobudlo podobný sémantický obsah, ako má dnešný, s korupciou spájaný, výraz *tunelovať*.

Kortešačky

Arénou, ktorá bola v Uhorsku v reformnom období vo verejnom diskurze najčastejšie spájaná s korupciou boli voľby zástupcov do župných výborov a voľby vyslancov na uhorský snem. Inštitucionalizované a ritualizované formy korupcie sa v rámci predvolebných súbojov vyskytovali v každej spoločnosti, v ktorej sa politické inštitúcie kreovali prostredníctvom volených

⁵⁴ KOHL, Johannes. *Hundert Tage auf Reisen in den österreichischen Staaten*. Dritter Theil. Reise in Ungarn. Erste Abtheilung. Dresden, Leipzig : in der Arnoldischen Buchhandlung 1842, s. 29-30.

⁵⁵ MAJTÁN, Milan (ed.). *Historický slovník slovenského jazyka V*. Bratislava : Veda, 2000. Dostupné na internete: <<http://slovniky.korpus.sk/?w=%C5%A1af%C3%A1ri%C5%A5&s=exact&c=J8e9&d=hssjV&ie=utf-8&oe=utf-8>>

zástupcov. Voľby v Uhorsku sa v dobovom európskom kontexte vyznačovali viacerými špecifikami, ktoré vyplývali z toho, že župy tvorili autonómne územnosprávne jednotky disponujúce veľkými kompetenciami. S výnimkou hlavného župana, ktorého menoval panovník, všetky ostatné župné funkcie volila šľachta na tzv. reštauráciách (konaných každé tri roky) a rozhodovala aj o obsadení nevolených župných úradov.

Masové rozšírenie rôznych foriem korupcie pri voľbách malo podľa dobových pozorovateľov dve hlavné príčiny. Výrazný nárast počtu zemianskej šľachty v druhej polovici 18. storočia, kedy uhorská populácia prechádzala z prvej do druhej fázy demografického prechodu. Od neho sa odvíjala stúpajúca politická váha zemanov v správe žúp. V roku 1819 došlo na nariadenie Miestodržiteľskej rady k zmene aklamačného spôsobu hlasovania na individuálne hlasovanie.⁵⁶ Zostavenie menného zoznamu voličov a zavedenie individuálneho hlasovania – ktoré síce už o osem rokov prestalo byť záväzné (záviselo od rozhodnutia jednotlivých žúp) a voľby opäť prebiehali zväčša spoločnou aklamáciou za jednotlivých kandidátov – výrazne posilnili pozíciu síce prevažne nemajetného a nevzdelaného, no početného, a hlavne politicky plnoprávneho zemianstva.

Od 30. rokov 19. storočia sa uhorský volebný systém a fungovanie municipálnej správy stávali dôležitou témou rakúskej vlády a provládne orientovanej publicistiky, ale púťali stále väčšiu pozornosť i v zahraničí. Spolupôsobili pri tom dva hlavné dôvody. Uhorský snem a v ešte väčšej miere župy boli piliermi opozície voči centralizačným a unifikačným tendenciám Viedne. Boli vnímané ako archaická inštitúcia, pozostatky minulosti, ktoré nechcú ustúpiť modernej štátnej a verejnej správe. Pre istú časť rakúskych a zahraničných intelektuálov však boli župy zaujímavou inštitúciou, ktorá sa vyznačovala viacerými, v tej dobe prítlačivými demokratickými črtami. Výrazne sa líšili od modelu územnej správy, ktorý fungoval v západných provinciách monarchie, kde sa počas vlády Jozefa II. začal budovať zložitý, diferencovaný byrokratický aparát. Druhým momentom, ktorý podnecoval záujem o uhorskú politiku, bol mediálne stále viac zviditeľňovaný problém volebnej korupcie, násilností a podvodov.

Už za relatívne krátku dobu po náraste politickej váhy zemanov sa ustálili ritualizované formy predvolebnej korupcie. Kandidáti na vlastné náklady zväžali voličov do miesta konania voľieb, kde ich po celý čas reštaurácie na vlastné náklady výdatne hostili. Táto prax bola ospravedlňovaná špecifickosťou uhorských podmienok. Veľkými vzdialenosťami medzi okrajovými časťami župy a jej sídlom, kde prebiehal akt voľby a potrebou zabezpečiť stravu a nocľah, čo boli náklady spojené s výkonom volebného práva. Tie výdavky však boli často nad majetkové možnosti značnej časti voličstva. Zvážanie chudobných zemanov, v dobovom diskurze označovaných ako *sedmoslivkári*, *bočkoroši*, *krpčiar*, *kertési* (maďarsky *hét szilvás*, *bocskoros*), ich hostenie a opíjanie, sa v dobovom verejnom diskurze vnímalo ako neškodný rituál vyplývajúci z uhorského „národného charakteru“.

⁵⁶ RÉVÉSZ, László. *Die Anfänge des ungarischen Parlamentarismus*. München : Oldenbourg, 1968, s. 112.

Už omnoho kritickejšie sa formujúca verejná mienka stavala k iným korupčným metódam: kupovaniu hlasov za peniaze, poskytovaníu pôdy do prenájmu chudobným zemanom za neobvykle výhodných podmienok, nátlaku zo strany vlastníkov majetkov voči prenajímateľom pôdy a pod.⁵⁷

O korupčných praktikách používaných v zápase o hlasy *bočkorošov* sa zachovalo množstvo dobových svedectiev. Opisy metód predvolebného boja často zanechali i cudzinci, pre ktorých to bola neobvyklá skúsenosť. Na konci 30. rokov Johann Georg Kohl⁵⁸ vo svojom cestopise zaznamenal správanie sa kandidátov na župné úrady pred reštauráciami: *„Starí úradníci sú v jednaní s nižšou šľachtou stále miernejší, ohľaduplnejší a opatrnejší. Noví kandidáti, ktorí si chcú posilniť svoju čerstvo nadobudnutú vážnosť a vplyv a zlepšiť vyhliadky na svoje zvolenie používajú všetky možné prostriedky, aby si naklonili city dedinských šľachticov, ktorých oslovujú ako otcov a bratov. Cestujú po dedinách a obracajú sa k najdôležitejším vodcom, prosiac o ich hlasy. Keďže títo ľudia sú zvyčajne veľmi naklonení nechať sa hostiť na účet iného, sľubujú im, že ak prídu do mesta na kongregáciu, nič im chýbať nebude, víno bude tiecť a mäso sa bude dusiť, koľko si len srdce bude žiadať. Prenajmú mnoho kočov a na vlastné náklady ich nechajú prepraviť do mesta. V meste si prenajmú krčmy a domy, v ktorých nechajú svojich ľudí ubytovať a kde sa starajú o ich stravu. Večer pred voľbami obídu kandidáti ešte raz krčmy v meste aby skontrolovali, či je všetko v poriadku, či tí, ktorí im sľúbili voje hlasy naozaj prišli a či sú spokojní.“*⁵⁹

Pri kortešovaní nešlo o zanedbateľný počet „hladných a smädných krkov“, ktorých bolo potrebné nielen pred voľbami, ale aj pred štvrťročnými zasadnutiami, tzv. župnými kongregáciami, „motivovať“ k výkonu ich politických práv. Počet šľachticov sa v jednotlivých župách veľmi líšil, v niektorých dosahoval 20 – 30 tisíc, kým v oblastiach na Dolnej zemi to bolo iba niekoľko sto osôb. Celkový podiel šľachty na obyvateľstve Uhorska sa v priemere pohyboval okolo 5 – 6 %. No napríklad v Komárňanskej župe to bolo 12 %, Prešporskej skoro 15 % a v Boršodskej župe dokonca vyše 17 %.⁶⁰ V niektorých župách počet voličov dosahoval niekoľko tisíc osôb, napríklad v župe Zala volilo až 10 tisíc šľachticov.⁶¹

⁵⁷ *Vierteljahresschrift aus und für Ungarn 1843*. Herausgegeben von Dr. Emrich Henszlmann. Dritter Band. Erste Hälfte, Leipzig : Georg Wigand, 1843, s. 15.

⁵⁸ Johann Georg Kohl (1808 – 1878), významný autor cestopisnej literatúry z polovice 19. storočia. Precestoval takmer celú Európu a Spojené štáty americké. Z ciest publikoval rozsiahle cestopisy vychádzajúce po nemecky a anglicky.

⁵⁹ KOHL, ref. 54, s. 219-220.

⁶⁰ Podiel šľachticov na celkovom obyvateľstve vybraných žúp: Novohradská (10 000/182 000), Prešporská (32 000/218 000), Oravská (2 700/91 000), Tekovská (5 300/115 000), Hontianska (5 400/81 000), Liptovská (4 800/80 000), Turčianska (5 000/46 000), Zvolenská (2 000/80 000), Komárňanská (14 000/116 000), Rábska (11 400/79 000), Boršodská (32 000/183 000), Szátmarská (30 000/209 000), Gemerská (14 000/170 000), Zemplínska (15 400/277 000), Nitrianska (15 000/340 000). ALBERT, ref. 37, s. 145-257.

⁶¹ *Vierteljahresschrift aus und für Ungarn*, ref. 57, s. 17.

Postupne rástla aj cena, za ktorú boli voliči ochotní prejaviť svoju dôveru niektorému z kandidátov. Kálmán Mailath spomína prípad zo župy Tolna, kde zemanovia požadovali, popri obvyklom víne a mäse i na tú dobu luxusné pohostenie: zmrzlinu, aspik a šampanské.⁶² Náklady na voľby sa u niektorých kandidátov na podžupanov pohybovali okolo 20 – 30 tisíc zlatých, v župách s početným zemianstvom to bolo ešte viac. Veľkoryso poňaté kortešačky, v ktorých sa kandidáti predbiehali v tom, kto si krajšie uctí „*pánov bratov*“ mohli vyjsť i na vyše 100 tisíc zlatých. Tieto prípady sa potom stali obľúbenou témou rozhovorov v kasínach a zemianskych kúriách. Od 30. rokov sa s obľubou medializovali v politických letákoch, brožúrach a novinách a stále silnejšie ovplyvňovali verejnú mienku. Nielen v Nitrianskej župe sa ešte dlhé roky po voľbách podžupana, v ktorých proti sebe stáli Kazimír Tarnóczy a Štefan Motessitzky hovorilo o slávnych kortešačkách, v ktorých obaja kandidáti minuli viac ako 200 tisíc zlatých v striebre.⁶³ Práve nitrianske župné voľby poskytli materiál pre román Jána Kalinčiaka *Reštaurácia*, najznámejšie slovensky písané dielo umelecky zachytávajúce uhorský volebný kolorit.

Vysoké volebné výdavky nútili mnohých ambiciózných politikov, aby si na svoju kampaň peniaze požičali. Bolo zrejmé, že podžupanský či slúžnovský plat im na vrátenie peňazí nemohol postačovať. Rozsiahle právomoci, ktoré najvyšší predstavitelia župy mali, však boli dostatočnou zárukou pre veriteľov, že úspešní kandidáti budú schopní splatiť svoje dlhy. Vyššie spomínaný J. Kohl to komentoval slovami: „*Mnohí, ktorí toľko peňazí nemali, si ich požičali od svojich priateľov. Úrad im totiž priamou či nepriamou cestou mnohé vynahrádzal, zabezpečil im vplyv v štáte a stali sa uchádzačmi na ďalšie povýšenie.*“⁶⁴

Praktiky korumpovania zemanov sa netýkali len prípravy a priebehu volieb, ale aj ich ďalšieho pôsobenia. Župné kongregácie sa konali štyrikrát ročne a aj na nich sa bolo potrebné uchádzať o zemianske hlasy. Finančné náklady spojené s prepravou, pohostením a uplácانím zemanov tak neúnosne rástli.

Opísané metódy získavania župných úradov postupom času narážali na vážnejšie limity. Najmä postoj štátu voči týmto praktikám sa stával čoraz kritickejší. Nárast násilností a excesov, najmä zvyšujúci sa počet obetí na životoch, ktoré v niektorých „horkokrvných“ župách pravidelne sprevádzali predvolebnú agitáciu a ešte viac povolebné obviňovanie z nelegitímneho priebehu volieb, znepokojoval nielen Viedeň, ale i stále väčšiu časť uhorských politických elít.

Iniciatíva riešiť problém volebných machinácií, kupovania voličských hlasov a ďalších podvodov vyšla od viedenskej vlády. Väčšina uhorskej šľachty, tá korumpovaná (zemianstvo)

⁶² MAILÁTH, ref. 44, s. 31.

⁶³ MAILÁTH, ref. 44, s. 51.

⁶⁴ KOHL, ref. 54, s. 221.

i korumpujúca (vysoká a majetná šľachta) dlho nemala záujem problém riešiť. Táto situácia jej vyhovovala a svoj postoj zdôvodňovala tým, že podplácanie je znesiteľnou a do istej miery i prirodzenou daňou za to, že v krajine vládne ústavný režim. Až na začiatku 40. rokov 19. storočia si časť uhorskej politickej elity začala uvedomovať negatívne dôsledky volebnej korupcie, ktorá oslabovala základy politického systému a fungovanie verejnej správy. Najmä keď sa čoraz častejšie využívala ako argument pri presadzovaní centralizovaného rakúskeho modelu správy štátu.

Uhorský snem sa prvý krát vážnejšie zaoberal volebnou korupciou na sneme v rokoch 1843/1844. V polemikách, ktoré sa od januára do marca 1844 viedli na pôde dolnej tabule sa poslanci oboch súperiacich táborov, konzervatívnej, proviedenskej strany a liberálnych poslancov reformnej strany snažili nájsť spôsob, ako volebnú korupciu a podvody definovať a sankcionovať v trestnom poriadku. Zásadným problémom sa ukázala neexistencia všeobecne akceptovanej právnej a politickej definície korupcie.

Aj keď na to neexistujú priame dôkazy, je odôvodnené sa domnievať, že značná časť poslancov snemu vďačila za svoj mandát aktivite kortešov a tučným sumám, ktoré na mobilizáciu voličov investovali z vlastných zdrojov alebo od politických stúpcov. Boli i prípady, kedy sa kupovanie hlasov dialo bez vedomia, či dokonca proti vôli kandidáta. Medzi také patrila i voľba Ferenc Deáka, jedného z vedúcich predstaviteľov liberálnej maďarskej opozície. Deák sa svojho mandátu vzdal na protest proti tomu, že jeho zvolenie bolo dosiahnuté za pomoci kupovania hlasov. Pri voľbách v župe Zala sa okruh stúpcov jeho programu (do ktorého popri iných reformách patrila i požiadavka na zdanenie šľachty) snažil dosiahnuť Deákovu zvolenie všetkými obvyklými prostriedkami, aj uplácením voličov. Deák dôvody svojho vzdania sa mandátu vysvetlil v liste dvom zvoleným poslancom (jeden z nich ho poskytol na uverejnenie).⁶⁵ Tento prípad už vtedy pomerne známeho politika vyvolal značný záujem verejnej mienky a nútil ostatných poslancov zaujať postoj k otázke kupovania hlasov.

Denníky zo zasadnutí uhorského snemu z roku 1844 zaznamenávajú búrlivé diskusie o návrhu zákona týkajúceho sa excesov pri župných voľbách, ktorý snemu na prerokovanie predložil panovník. Návrh, tzv. operát, obsahoval viaceré prísne opatrenia proti podplácaniu pri voľbách a následne vznikajúcim nepokojom. Ako argument v prospech toho, že volebnú korupciu je možné definovať a je potrebné ju i trestať použil príklad úradníkov, ktorí podľa kriminálneho kódexu boli za branie úplatkov trestne stíhaní. Časť poslancov však oponovala, že kým úplatky, ktoré vedú k zneužitiu úradu je možné definovať ako trestný čin, v súvislosti s voľbou nie je možné podplácanie jasne definovať a teda ani stanoviť zaň trest. Prepisy z rokovania ponúkajú zaujímavú sondu do právneho myslenia a do stavovskej mentality uhorskej šľachty. Podľa názoru jedného z poslancov, vytvoriť zákon, ktorý by obsahoval jasnú

⁶⁵ ALBERT, ref. 37, s. 210-211.

a vyčerpávajúcu definíciu podplácania voličov neumožňujú ani „*princípy legislatívnej filozofie*“, pretože „*ak má byť niečo uznané za zločin, musí byť spáchaný skutok, v ktorom je nepochybniteľný zámer niekomu uškodiť. Kto ale môže dokázať, že ja, tým že za úradníka alebo reprezentanta chcem mať radšej Petra ako Pavla, a svoj názor sa snažím vštepiť aj u iných, nečiním práve v záujme všeobecného dobra.*“⁶⁶ Iný poslanec navrhoval, aby bola za podplatenú vyhlásená len osoba, ktorá pod vplyvom prijatého „žoldu“ skutočne hlasovala proti svojej vôli.

Dôvody, prečo právne nestíhať volebnú korupciu niektorí poslanci videli v tom, že by to viedlo k novým spôsobom zneužívania, vznikali by nové, možno ešte väčšie nepokoje. Ak by sa dokázalo víťazstvo kandidáta vo voľbách pomocou kupovania hlasov, ten by musel z úradu odstúpiť. To by zapríčinilo nekonečné súdne spory a ohrozilo by to fungovanie žúp. Zazneli tiež obavy, že by sa trestali len chudobní zemanovia, nie však bohatí šľachtici.⁶⁷

Z poslaneckých lavíc často zaznievali prejavy ospravedlňujúce kupovanie hlasov ako nevyhnutnú daň za to, že v krajine panuje ústavnosť a nie absolutizmus. Podľa častej argumentácie poslancov volebná korupcia nebola uhorskou zvláštnosťou, ale vyskytovala sa i v Spojenom kráľovstve, vlasti parlamentarizmu, i vo Švajčiarsku, ktoré bolo obdivované pre jeho zastupiteľský systém.⁶⁸

V zavedení trestu za podplácanie videli odporcovia trestania korupcie väčšie ohrozenie uhorskej slobody než v zachovaní dovtedajšieho stavu.⁶⁹ „*Preventívne opatrenia boli obľúbenými prostriedkami absolutizmu, preto sa bránime tomu, aby boli uplatnené pri našich voľbách, ináč uvidíte, že spolu so zneužívaním sa vytratí i sloboda a my nebudeme v stave si ju znova vybojovať.*“⁷⁰

Predkladané boli rôzne návrhy ako zamedziť korupcii bez jej trestnoprávneho postihu: zavedenie povinnosti voličov zúčastniť sa volieb, zmena hraníc volebných obvodov tak, aby sa zvýšil počet voličov, udelenie volebného práva i niektorým skupinám nešľachticov a pod. Najtvrdší kritici fungovania župnej správy, ku ktorým patrili Mórítz Perczel (župa Tolna) a Eugen Kállay (župa Csanád) žiadali „*rozumnú politickú centralizáciu*“, ktorú stavali nad stáročnú suverenitu municípií. Opatrenie, ktoré by korupciu najúčinnejšie zredukovalo, zavedenie tajného hlasovania (tzv. balotáž), však bolo politicky nepriechné tak pre masy chudobných zemanov ako i pre väčšinu politicky aktívnej šľachty.

V dolnej tabuli však mali, ako sa ukázalo, prevahu stúpenci umierneného trestnoprávneho postihu volebného podplácania. Prevažná časť poslancov bola proti radikálnym zásahom do

⁶⁶ *Vereinigte Pester-Ofner Zeitung*, č. 6, 21. januára 1844, s. 60.

⁶⁷ *Vereinigte Pester-Ofner Zeitung*, č. 2, 7. januára 1844, s. 11.

⁶⁸ *Vereinigte Pester-Ofner Zeitung*, č. 4, 14. januára 1844, s. 36.

⁶⁹ *Vereinigte Pester-Ofner Zeitung*, č. 8, 28. januára 1844, s. 80.

⁷⁰ *Vereinigte Pester-Ofner Zeitung*, č. 8, 28. januára 1844, s. 79.

existujúcich pomerov a korupciu vnímala síce ako nedostatok uhorskej volebnej praxe, nie však ako vážnu hrozbu pre fungovanie politického systému.⁷¹ Návrhy, ktoré požadovali nielen prijatie zákona trestajúceho volebné úplatky, ale aj reformu volebného systému a rozšírenie ústavných práv na všetok ľud, rovnako ani návrh, ktorý chcel korupciu pri voľbách trestať odňatím volebného práva a ročným väzením, podporu nenašli.⁷² Odstrániť riziko volebného násillia a strát na životoch mal navrhovaný zákaz vstupu do volebných miestností so zbraňou.

V hlasovaní 10. januára 1844 poslanci rozhodovali o tom, či trest za podplácanie má byť stanovený zákonom. Za hlasovali poslanci 40 žúp, proti siedmi (Šariš, Gemer, Bereg, Békes, Torontál, Hont a Pešť) dve župy (Abov a Temeš) nehlasovali.⁷³

Kompromisný návrh zákona, ktorý po dlhých rokovaníach napokon dolná tabuľa uhorského snemu prijala, mohol výrazne zmenšiť priestor pre uplatnenie korupčných metód pri voľbách a znamenať začiatok novej politickej kultúry. Osobe, ktorá bude usvedčená z predaja svojho hlasu malo byť pri najbližších voľbách odňaté volebné právo. Osobe, ktorá podplácala, sa mal podvodne získaný úrad alebo mandát odobrať. Pre nesúhlas hornej tabule však tento návrh zákona snem nikdy neschválil.

V období pred a počas konania snemu v rokoch 1843/44 sa problém volebnej korupcie medializoval v dovtedy nepoznanej miere. Zástancovia reformného i konzervatívneho tábora na stránkach domácej tlače, ale i mimo dosahu cenzúry (najmä v Lipsku) publikovali celý rad brožúr, polemík i politických manifestov. Už ich názvy prezrádzajú, že sa vyjadrovali predovšetkým k otázkam politických a hospodárskych reforíem, k potrebe zmien štátoprávneho usporiadania medzi Viedňou a Uhorskom a národnostným otázkam: *Uhorské zmätky a nezhody, K charakteristike súčasnosti v Uhorsku, Želania Uhorska, Hlasy z Uhorska vyvolané nadchádzajúcim krajiniským snemom, Hlavná prekážka pokroku v Uhorsku, Politická budúcnosť Uhorska, O niektorých veciach, ktoré my Uhri potrebujeme, Uhorsko ako zdroj obáv a nádejí pre budúcnosť Rakúska* a ďalšie.⁷⁴ Mali za cieľ ovplyvňovať verejnú mienku nielen v Uhorsku, ale keďže boli uverejnené v nemčine, i v nemeckých krajinách. Na ňu reagovali polemické texty, ktoré na objednávku, či minimálne s podporou dvora vychádzali vo Viedni.⁷⁵

⁷¹ *Magyarország közgyűlésének naplója a tekintetes karoknál és rendeknél*. III. kötet. Pozsony, 1844, s. 231-236, 245-248, 262-266, 271-276.

⁷² *Vereinigte Pester-Ofner Zeitung*, č. 6, 21. januára 1844, s. 60.

⁷³ *Vereinigte Ofner-Pester Zeitung*, č. 6, 21. januára 1844, s. 60.

⁷⁴ *Ungarische Wirren und Zerwürfnisse*. Leipzig : Otto Wigand, 1842; *Zur Charakteristik der Gegenwart in Ungarn*. Leipzig : Otto Wigand, 1842; *Stimmen aus Ungarn angeregt durch den bevorstehenden Landtag. Mit besonderer Rücksicht auf die jüngst erschienene Schrift: „Oesterreich und dessen Zukunft“*. Erlangen : Palm'schen Verlagsbuchhandlung 1843; BERG, Wolfgang. *Ungarns politische Zukunft*. Zweite Auflage, Leipzig : B. G. Teubner, 1842; *Ungarn im Jahre 1841*. Leipzig : Mayer und Wigand 1844; *Ungarn als Quelle der Befürchtungen und Hoffnungen für Oesterreichs Zukunft*. Von Dr. S. Leipzig : Philipp Reclam jun., 1845. Väčšina prác vyšla anonymne.

⁷⁵ WILDNER VON MAITHSTEIN, Ignaz. *Ein Haupthinderniß des Fortschrittes in Ungarn*. Wien : Gerold, 1843.

Medzi najaktívnejších a najtvrdších kritikov korupcie, najmä úplatnosti a nespravodlivosti sudcov, mestských magistrátov a župných úradníkov patrila jeden z vodcov liberálnej opozície Lajos Kossuth. Nielen u neho, ale i u ďalších autorov je zreteľná tendencia kritizovať korupciu najmä v textoch určených pre domáce publikum. V dielach publikovaných s cieľom ovplyvniť verejnú mienku v európskych krajinách sa korupcia tematizovala ojedinele.⁷⁶

Prostredníctvom textov pre uhorské publikum sa vo verejnom diskurze začalo kupovanie zemanov „za pálenku a pečené mäso“ diskreditovať ako nemorálne a pre politický vývoj krajiny škodlivé. Manipulovanie nevzdelaným (z nemalej časti analfabetickým) zemianstvom a jeho zneužívanie na osobné ciele a napĺňanie ambícií niekoľkých jednotlivcov bránilo politickému dozrievaniu tejto spoločenskej triedy. Zemanovia nielen pri voľbách, ale aj na župných kongregáciách svoj hlas predávali, bez toho, aby mali predstavu o predmete hlasovania. Prenechávali tak rozhodovanie o dani v župách v rukách niekoľkých majetných aristokratických rodín.⁷⁷

Maďarská reformná a liberálna politická elita pokladala zemanov za perspektívnu politickú silu, ktorá mala tvoriť chrbtovú kosť uhorského/maďarského národa. Zemanovia mali vďaka svojmu zdravému, prirodzenému mysleniu byť obrancami tradičných overených hodnôt, slobody a ústavnosti. Ich vzdelávaním a kultivovaním sa mali negatívne javy v budúcnosti odstrániť. Argumenty reformne orientovanej maďarskej šľachty zaznamenal vo svojom cestopise J. Kohl: „*Títo uhorskí patrioti nazierajú na sedliacku šľachtu viac menej ako na skutočnú, pevnú a stabilnú základňu uhorskej slobody a tvrdia, že táto šľachta je celkovo vzaté síce nekultivovaná a v nepodstatných prípadoch, ako napríklad pri voľbách úplatná, vo všetkých podstatných veciach však preukazujú dobrý odhad, a tam, kde sa jedná o bytie či nebytie, sú nepodplatiteľní, ba omnoho nepodplatiteľnejší ako magnáti.*“⁷⁸

Snahy, ktoré smerovali k obmedzeniu volebného práva a jeho naviazaniu na majetkový cenzus prirodzene najviac odmietali zemanovia. Voči obvineniam z predávania svojich hlasov sa bránili poukazovaním na to, že nie oni, ale magnáti a vysoká šľachta niesli hlavnú zodpovednosť za rozšírenie korupcie. Oni platia zemanom koče, účty v krčmách a hoteloch. Proti argumentu, že majetný človek sa nedá tak ľahko kúpiť ako chudobný, presadzovali názor, že „*čím viac sa rozšíri volebné právo, tým menej bude podliehať podplácaniu, pretože mnohých podplatiť nie je možné.*“⁷⁹

⁷⁶ *Ungarns Wünsche. Eine politische Abhandlung über die wichtigsten in dieser Hinsicht obschwebenden Fragen.* Von Lajos v. K. (ossuth). Leipzig : Philip Reclam jun., 1843.

⁷⁷ Ungarn im Jahre 1841, ref. 74, s. 11-12; KOHL, ref. 54, s. 218.

⁷⁸ KOHL, ref. 54, s. 218.

⁷⁹ ALBERT, ref. 37, s. 138-139.

Rozšírenie volebného práva i na honoráciu, ktoré najreformnejšie župy (ako prvá Peštianska) zaviedli v 40. rokoch 19. storočia malo za cieľ oslabiť narastajúcu opozíciu voči politickému monopolu šľachty a posilnenie legitimacy systému. Lekári, učitelia na verejných školách, advokáti, dedinskí notári, či úradníci v štátnych službách tvorili novú skupinu voličov, ktorá sa však veľmi rýchlo adaptovala šľachtickej mentalite a nevytvárala tlak na odstránenie volebnej korupcie. Na rozdiel od rakúskeho či českého prostredia sa v Uhorsku početne i mocensky slabé vrstvy buržoázie a úradníckej inteligencie snažili prispôbiť šľachtickému prostrediu a v záujme kariéry získať armáles a stať sa zemanmi. Ľudovít Štúr sa v 40. rokoch 19. storočia sťažoval na úradníkov, ktorí sa povýšenie do šľachtického titulu snažili získať i za cenu podplácania. „*Vieme ale dobre, že sa v novších časoch v krajine našej ten náramne škodný neduh rozšíril, že úradníci v najviacej župách hľadajú sa do úradov dostať získaním si nízkeho zemianstva, čo sa istotne nijako inakšie nestáva, ako prekupovaním ho peniazmi alebo inými darmi a zadosť robením jeho nízkym zmysleným potrebám. Celé pluky na stá, na tisíce sa teraz získajú na tú alebo inú stranu a tak ďaleko to už prišlo, že nie ten, kto by bol najspôsobiljší, ale skoro vždy ten, kto je najštedrejší a najradodajnejší do úradov prichodí.*“⁸⁰

Absencia bulvárnej žurnalistiky, ktorá sa v Uhorsku sformovala až v poslednej tretine 19. storočia, spolu so spoločenskými obmedzeniami a štátno-mocenskými zásahmi do fungovania politických novín, najmä činnosť cenzúry, to všetko limitovalo mieru rezonancie volebnej korupcie v spoločnosti. Až na konci reformného obdobia v 40. rokoch 19. storočia sa kritika korupčných praktík stala veľmi účinným nástrojom v politickom zápase medzi politickými táborami v Uhorsku a medzi Viedňou a proreformnou uhorskou šľachtou, ako aj v bojoch medzi jednotlivými politickými aktérmi.⁸¹ Zároveň slúžila na diskreditáciu a delegitimizáciu politického systému, poukazovaním na jeho skazenosť, zastaranosť, neefektivitu. Jens Ivo Engels na základe výskumu v nemeckom, francúzskom a anglickom prostredí zastáva názor, že „*korupčnosť bola často synonymom pre prekonaný Ancien Régime alebo pre zdedené prvky predmoderny v rámci moderných spoločností.*“⁸² Korupcia však mohla v situáciách, kedy nebola možná priama kritika politického systému, zohrávať úlohu zástupného problému.⁸³ To bol do istej miery i prípad Uhorska, kedy cenzúra Metternichovho režimu bránila vzniku verejnej diskusie o usporiadaní pomerov medzi Uhorskom a Viedenským dvorom.

⁸⁰ ŠTÚR, Ľudovít. Nezemania v úradoch krajinských. In *Dielo II*. Bratislava : Slovenský Tatran, 2003, s. 34.

⁸¹ FISCHER, Karsten. Korruption als Problem und Element politischer Ordnung. Zu der Geschichtlichkeit eines Skandalons und methodologischen Ansätzen historischer Komparatistik. In ENGELS, Jens Ivo –FAHRMEIER, Andreas. *Geld – Geschenke – Politik. Korruption im neuzeitlichen Europa*. München : R. Oldenbourg Verlag, 2009, s. 49-66.

⁸² ENGELS, ref. 2, s. 47.

⁸³ GRÜNE, ref. 2, s. 30. Aj v predmodernom období boli obvinenia z korupcie využívané v politickom zápase, s cieľom oslabiť a delegitimizovať existujúce mocenské štruktúry. Pozri ENGELS, ref. 2, s. 38.

Kálmán Mailath v práci, ktorú napísal tesne po porážke revolúcie za príčinu nedostatkov vo fungovaní municípií označil nielen správanie sa uhorskej šľachty, ale v rovnakej miere aj politiku vlády, ktorá „obávajúc sa každej ústavnej zmeny, starala sa viac o politické názory žúp, ako o ich správu a spravodlivosť. Prostredníctvom úplatkov vo verejnom živote, straníckosti v súdnictve dávala príklad demoralizácie, takže sa nemožno diviť, že sa nešváry stále viac rozširovali až kým nakoniec politické snaženie všetko ostatné úplne nepohltilo.“⁸⁴

Záver

Súčasnú vnímanie korupcie má svoje korene v prvej polovici „dlhého“ 19. storočia. V tomto období i v Uhorsku, napriek zdaniu nemennosti a statickosti, prebiehali viaceré modernizačné procesy. Od prelomu 18. a 19. storočia sa stále intenzívnejšie spochybňovali staré a etablovali nové etické a právne pravidlá, ktoré definovali a ustalovali normy regulujúce pôsobenie jednotlivca vo verejnej sfére. Sociálne vzťahy udržiavané na princípe patronáže a nepotizmu boli, najmä pod vplyvom argumentov preberaných z modernej filozofie a ekonómie, diskreditované a strácali na presvedčivosti. V tomto období sa vymedzovali hranice medzi legitímnym spoluvytváraním verejného dobra a nelegitímnou snahou o získanie osobnej, skupinovej alebo inej výhody. V rovnakom období, ako sa do verejného diskurzu dostáva slovo *korupcia*, sa v ňom etablojú i pojmy *verejná mienka*, *verejný záujem* ako produkty procesov sociálnej modernizácie.

Politizácia spoločnosti a byrokratizácia štátu tiež viedla k spochybňovaniu dovtedy všeobecne platných a rešpektovaných hodnotových systémov. V uhorskom prostredí boli tieto procesy v sledovanom období spomaľované programovým odmietaním všetkých reforiem prichádzajúcich z Viedne. Veľmi pomalé oddeľovanie súkromnej a verejnej sféry spôsobené dominantnou pozíciou šľachty v spoločnosti spôsobovalo, že predmoderné korupčné praktiky a rôzne metódy zvýhodňovania pretrvávali i počas reformného obdobia. V niektorých sférach sa prestali konať verejne a diali sa bez prítomnosti svedkov (obdarúvanie sudcov), v prípade volieb sa inštitucionalizovaná a ritualizovaná korupcia nepodarilo právne definovať a sankcionovať až do revolúcie 1848.

V reformnom období sa kritika korupcie stávala záležitosťou čoraz širšieho publika. Formovanie politickej verejnosti a verejnej mienky ovplyvňovala rozširujúca sa tlač, od 40. rokov 19. storočia i politické noviny. Príčin, pre ktoré sa odrazu o korupcii viacej hovorilo a písalo, mohlo byť niekoľko. V Uhorsku v 30. najmä však v 40. rokoch 19. storočia to je možné pripísať oslabeniu potenciálu cenzúry kontrolovať mediálny priestor. Vznik modernej žurnalistiky taktiež otvorilo dvere pre inštrumentalizáciu korupcie v politickom zápase medzi dvoma hlavnými prúdmi uhorskej politiky a medzi Viedňou a Uhorskom. Frekvencia a intenzita,

⁸⁴ MAILATH, ref. 44, s. 31.

s akou sa korupcia vo verejnom diskurze objavovala preto nie vždy odzrkadľuje reálny nárast výskytu korupčného správania.

Na základe analýzy politického a verejného diskurzu je možné i v Uhorsku vysledovať rovnaký trend, ako v nemeckom, francúzskom, či britskom prostredí, že v istom štádiu vývoja moderných spoločností sa jedným z prostriedkov politického zápasu stáva kritika korupcie. Presadenie politickej korupcie ako relevantnej témy verejnej diskusie je teda jeden so znakov sociálnej modernizácie.⁸⁵

Cituj:

ŠOLTÉS, Peter. Medzi verejným blahom a osobným prospechom. Arény korupcie a jej reflexia v uhorskom diskurze v prvej polovici „dlhého“ 19. storočia. In *Forum Historiae*, 2011, roč. 5, č. 2. ISSN 1337-6861. http://www.forumhistoriae.sk/FH2_2011/texty_2_2011/soltes.pdf

...

Mgr. Peter Šoltés, PhD. pracuje ako samostatný vedecký pracovník v Historickom ústave SAV, na Oddelení dejín 19. storočia. Venuje sa výskumu sociálnych noriem a kultúrneho transferu v konfesijných a etnicky pluralitných regiónoch Uhorska, výskumu stereotypov v období vzniku a šírenia národných hnutí a štatistickej a cestopisnej literatúry o Uhorsku v „dlhom“ 19. storočí. Je autorom monografie *Tri jazyky, štyri konfesie. Etnická a konfesijná pluralita na Zemplíne, Spiši a v Šariši (Bratislava, 2009)*
Kontakt: Peter.Soltes@savba.sk

⁸⁵ ENGELS, Ivo, Jens. Politische Korruption in der Moderne. Debatten und Praktiken in Großbritannien und Deutschland im 19. Jahrhundert. In *Historische Zeitschrift*, 2006, zv. 282, zoš. 2, s. 349.